

BOGATSTVO JEZIKA I GOVORA NA ISTARSKOM POLUOTOKU

Raznolikost jezika, dijalekata i narječja predstavlja veliko kulturno bogatstvo našeg poluotoka i predstavlja identitet stanovništva koji trebamo očuvati. U Istarskoj županiji, na svega oko 208 000 stanovnika, u službenoj se uporabi koristi hrvatski i talijanski jezik, a postoji nekoliko dijalekata: čakavski, istrovenetski dijalekt, istriotski dijalekt, istrorumunjski, od kojih svaki ima i više varijanti, ovisno o tome u kojim se lokalnim sredinama koristi.

Čakavsko narječje u Istri

Čakavsko narječje u Istri skupina je dijalekata čakavskog narječja hrvatskoga jezika koji su se razvili i udomaćili u Istri.

Na istarskome se poluotoku govori čakavskim narječjem izuzevši štokavska mjesta u okolici Pule, a to su: Premantura, Vinkuran, Vintijan, Valdebek, Peroj (doseljenici iz Crne Gore), Vodnjan i druga manja mjesta.

Prema klasifikaciji Dalibora Brozovića u Istri ima pet od šest dijalekata. Što se tiče rasprostranjenosti, najveći dio poluotoka zauzima jugozapadnoistarski ili štakavsko-čakavski dijalekt, a najraspršeniji je srednočakavski ili ikavsko-ekavski dijalekt.

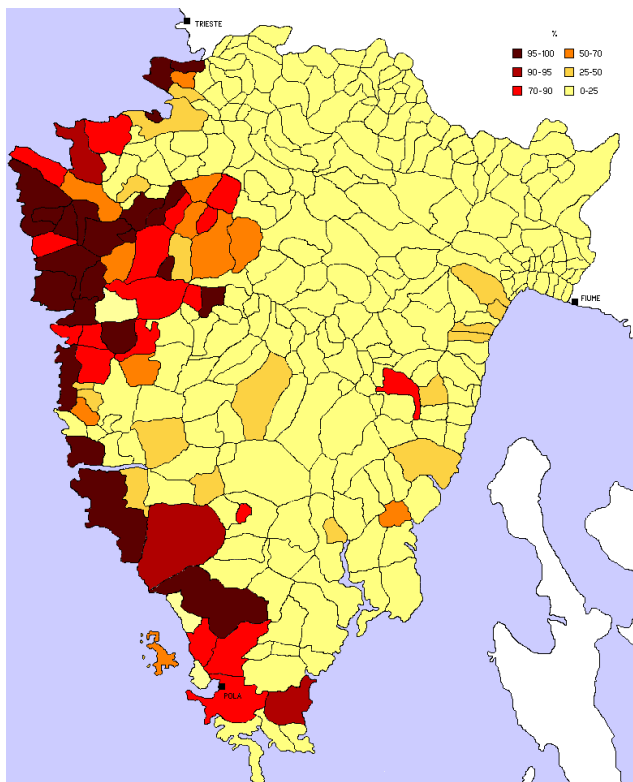
Do 16. stoljeća Istra je bila ekavska, no prodor Turaka u 16. stoljeću bio je uzrokom pomicanja štokavskoga stanovništva koje se u to vrijeme doselilo u Istru među čakavce – ekavce. Oni su sa sobom donijeli ikavski izgovor.

Na temelju toga zaključuje se da je ekavski govor starosjedilački, a zadržao se na onim područjima gdje nije bilo doseljavanja stanovništva iz Dalmacije. Ikavski govori u Istri su migracijski, a obuhvaćaju jugozapadnu i sjeverozapadnu Istru.

Što se tiče karakteristika čakavskoga narječja, u Istri se javljaju različiti oblici zamjenice *ča*. U većini govora glasi upravo tako, u čakavskim govorima *ca*, a u buzetskom dijalektu ta zamjenica glasi *kaj*.

To da je čakavska riječ još uvijek „živa“ dokazuju mnogobrojni suvremeni autori koji u svojim književnim djelima njeguju čakavski istarski izričaj. Na taj način daju doprinos očuvanju čakavskih istarskih dijalekata, ali i pojedinih mjesnih govora.

Istriotski govor

Istriotski ili istroromanski jezik čini skupinu

predmletačkih autohtonih romanskih govora istarskog poluotoka, a obuhvaća jezični otok na jugu Istre. Sačuvali su se u samo šest mjesta: Rovinju, Vodnjanu, Balama, Fažani, Galižani i Šišanu, iako su u prošlosti bili rašireniji. Pilično je ugrožen jer njegovi govornici pripadaju starijoj populaciji.

Utjecaji susjednih govora (istromletačkih i hrvatskih) vidljivi su na svim jezičnim razinama (morfološkoj, leksičkoj, fonetskoj pa čak i prozodijskoj). U bliskoj će budućnosti postupno

biti posve zamijenjeni istromletačkim govorom, jer neće imati snage za opstanak, i to prije svega zato što se istriotofoni osjećaju Talijanima, pa im istromletački i talijanski nisu tuđi, ne osjećaju da im je identitet na bilo koji način ugrožen i nemaju ga potrebe braniti vlastitim idiomom. Uz to, mnogi istriotofoni smatraju da je istriotski govor varijanta istrovenetskog. Ipak, unatoč znatnoj venecijanizaciji, on je sačuvao niz elemenata koji ga bitno razlikuju od istromletačkoga govora.

Njegov položaj u romanskoj jezičnoj porodici još uvijek nije točno utvrđen. Jedna je u nizu od mogućih hipoteza o položaju istriotskih govora unutar romanske jezične porodice ta da se razvio iz nekad jedinstvenoga romanskog jezika (nastaloga iz vulgarnoga latiniteta) na području današnje Furlanije, Istre i Dalmacije i da je njegov nastanak uvjetovan naseljavanjem slavenskog življa na ta područja. U novije vrijeme postoji vrijedna književna produkcija na istriotskom jeziku; na rovinjskome su pisali Ligio Zanini i Giusto Curto, na vodnjanskome piše Loredana Bogliun, a na baljanskome Romina Flores.

Postoji i nekoliko rječnika istriotskih govora: vodnjanskoga (Giovanni Andrea Dalla Zonca, *Vocabolario dignanese-italiano*, Fiume –Trieste), baljanskoga (Domenico Cernecca, *Dizionario del dialetto di Valle d'Istri*) i rovinjskoga (Antonio i Giovanni Pellizzer, *Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria*) te lingvistički atlas (Goran Filipi, Barbara Buršić – Giudici, *Istriotski lingvistički atlas Atlante linguistico Istrioto*).

Istromletački govori

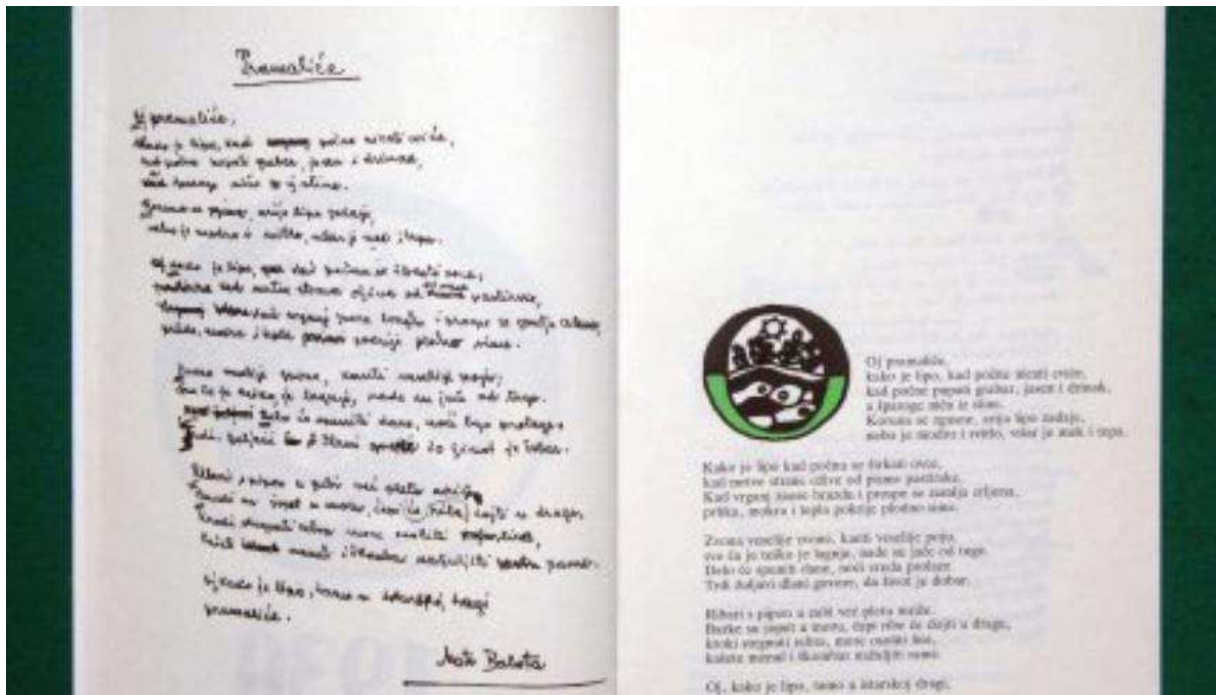
Istromletački (talijanski *istroveneto*) skupina je talijanskih dijalekata u slovenskom i hrvatskom dijelu Istre. Nakon procesa romanizacije iz regionalnog latinskog jezika razvili su se lokalni govori – na jugu Istre istriotski ili istroromanski (Bale, Rovinj, Fažana, Galižana, Vodnjan i Šišan) te na sjeveru dijalekti furlanskoga tipa (Milje/Muggia i Trst).

Vremenom su komunikacije i veze istarskih gradova s Venecijom postale redovitije pa je i jezik kojim su se služili mletački pomorci i trgovci (venetski dijalekt) ušao unutar njihovih zidina. Miješanjem domaćeg romanskog i stranog veneto dijalekta nastao je supstrat koji danas nazivamo istromletačkim ili istrovenetskim govorom. Proces venetizacije Istre imao je tri faze:

- Prva je trajala od 10. do 15. stoljeća u razdoblju ekspanzije Mletačke Republike, u kojem je podčinila istarske gradove svojoj vlasti. Na taj je način službeni jezik postao govor kojim su se služili Venecijanci, iako u to vrijeme ograničen na činovnike koji su radili u državnoj upravi.
- Druga je faza širenja venetskog dijalekta u Istri razdoblje od 15. do prve polovice 19. stoljeća u kojoj se on učvrstio te postao dominantnim, a istovremeno potisnuo govore furlanskog tipa. Za razdoblje prve polovice 19. stoljeća karakterističan je proces zamjene tergestinskog furlanskog tipa tršćanskim venetskim, što je teklo s procesom slabljenja i propadanja Mletačke Republike. Tako se na istarskom poluotoku bez većih poteškoća proširio tršćanski model jer je nakon propasti Venecije vodeću gospodarstvenu ulogu na ovim prostorima preuzela slobodna luka Trst.
- Treća faza jezičnog širenja veneto dijalekta obilježava proces doticanja tršćanskog i već ranije ukorijenjenih istromletačkih te slovenskih i hrvatskih govora u Istri, a traje od sredine 19. stoljeća.

Danas se istromletačkim govorom služi između dvadeset pet i trideset tisuća izvornih govornika i neutvrđen broj uglavnom starijih žitelja Istre, koji ga koriste uz materinski jezik.

KNJIŽEVNOST

Hrvatska književnost u Istri

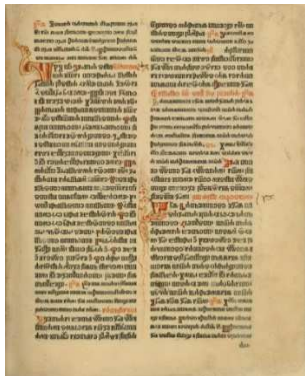
Hrvatska pismenost u Istri, kao temelj književnosti, dio je cjeline hrvatske pismenosti i književnosti s korijenima u misiji Svete braće Konstantina-Ćirila i Metoda čiji su putovi iz Moravske u Veneciju i Rim i natrag zasigurno vodili kroz Istru.

Ćirilovo slavensko pismo glagoljica i uređen književni jezik te rimsko bogoslužje na narodnom jeziku rasvjetljavaju činjenicu zašto već od X. stoljeća hrvatska pisana riječ u Istri supostoji s latinskom pismenošću, a najveći dio istarskog stanovništva otad baštini glagoljsku kulturu.

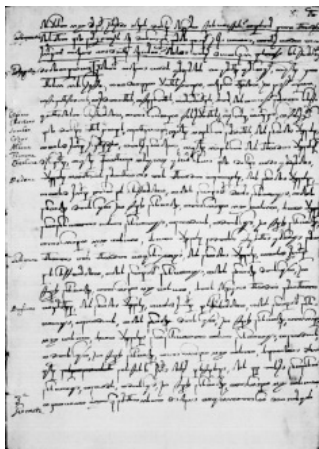

Od XI. st. i pisanu kulturu središnje Istre (Gračišće, Lindar, Pićan, Pazin, Beram) obilježava glagoljica. Ona se širila prema tzv. kajkavskoj hrvatskoj Istri

(Draguč, Roč, Hum, Buzet) i dalje prema Trstu i Gorici pa su i Slovenci zahvaljujući glagoljici bili pod utjecajem hrvatske redakcije staroslavenskog jezika. Istarsko se glagoljaštvo može pratiti od glagoljske epigrafike, tj. natpisa iz XI./XII. st. uklesanih u kamenu (Plominski natpis na crkvi sv. Jurja, Supetarski ulomak, Grdoselski ulomak) do matičnih knjiga pisanih glagoljicom u XIX. st. Širenje glagoljice potvrđuju glagoljski misali, zbornici, grafiti, zapisi na freskama, statuti itd. U Istri su nastale mnoge lijepo iluminirane i opremljene liturgijske knjige, kodeksi, većinom iz XIV. i XV. st., osobito brevijari i misali iz Huma, Roča, Draguča, Berma i Barbana. Važni su Pazinski fragmenti (XIV. st.), ostatci opsežna zbornika legendi. Kako je Istra bila most između europskog Zapada te slavenskog Juga i Istoka, u njoj su prevođena i priređivana popularna djela srednjovjekovne književnosti. Dio tih tekstova (*Rumanac trojski*, *Pjesma nad pjesmama*) očuvan je i u zbornicima. U Istri je priređen i *Lucidar*, srednjovjekovna enciklopedija (XV. st.).

Istarski su popovi glagoljaši pripremili za tisak prvu hrvatsku i južnoslavensku tiskanu knjigu, *Misal* iz 1483., redigiran prema *Novakovu misalu*, koji se kao tekstualni predložak istodobno nalazio u Nugli. Prvotisak brevijara potječe iz 1491.

Najvažniji hrvatskoglagoljski tekst nastao u Istri i ujedno jedan od najvažnijih hrvatskih kulturnih spomenika uopće jest *Istarski razvod*, nastao u razdoblju od 1275. do 1395., koji obrađuje razgraničenja među istarskim seoskim općinama i feudalnim gospodarima (gorički knez, Venecija, akvilejski patrijarh). Pisan je latinskim, njemačkim i

hrvatskim jezikom, a cjelovito je očuvan samo hrvatski izvornik u prijepisu iz XVI. st. To je dokument u kojem se jezik naroda u Istri naziva »jazik hrvacki«.

U ranome razdoblju hrvatske pismenosti i književnosti moguće je izdvojiti nekoliko pisaca, prevoditelja, priređivača i prepisivača koji su rodom iz Istre ili su u njoj djelovali: P. Fraščić, Juri žakan, pop Mikula iz Gologorice, Bartol Krbavac te Š. Greblo. Svećenički su katolički redovi benediktinci, franjevci i pavlini vrlo zaslužni i za širenje knjige u Istri.

No sredinom XVI. st. glagoljaška, specifično humanistička Istra postala je pogodnom za prodor reformacije iz Venecije i Kranjske.

U doba luteranstva Istra je otvorena suvremenim europskim idejama i stvaralački prednjači u hrvatskom i južnoslavenskom kulturnom prostoru. Zbog progona, ne mogavši ostati ni u mletačkoj ni u austrijskoj Istri, mnogi su protestanti prešli u Kranjsku i Njemačku ili su stradali, poput B. Lupetine, koji je završio u mletačkoj tamnici. Njegov nećak M. Vlačić Ilirik najpoznatiji je istarski Hrvat filolog, teolog, filozof, povjesničar, nakladnik, enciklopedist, humanist i latinski pisac. Vlačiću je dolazak u Njemačku olakšao sumještanim, također latinist, M. Grbac, filolog, filozof i prevoditelj. U Urachu, kraj Tübingena, osnovana je hrvatska tiskara, u kojoj su u razdoblju od 1561. do 1565. godine tiskane knjige na sva tri hrvatska pisma (glagoljici, latinici i ćirilici), pretežito na istarskoj čakavici. Nekoliko je knjiga tiskano i na talijanskom jeziku.

Najplodniji hrvatski protestantski pisac bio je pop glagoljaš Stjepan Konzul Istranin, koji je prevodio protestantske knjige na hrvatski jezik. Zajedno s njim djelovao je i Senjanin Anton Dalmatin. Protureformacija ili katolička obnova postupno potiskuje izvorno glagoljaštvo donoseći u promidžbene svrhe knjige jednake protestantskima. Jedino je hrvatsko istarsko književno ime u XVII. st. bio Franjo Glavinić. Prihvatio je

zamisao protestanata o zajedničkom hrvatskom književnom jeziku i pravopisu. U XVIII. i na početku XIX. st. glagoljica izumire. Talijanstvo je zbog društvenih čimbenika i probitaka, bez obzira na narodnost pojedinih stvaratelja, prednjačilo. Hrvatska se kultura povukla u arhaične ruralne sredine, a tada su joj tek djelomice pripadala dva istaknuta imena: Josip Voltić, vrstan gramatičar, koji je vjerojatno utjecao na Ljudevita Gaja i zagrebačke ilirce. Kanonik Petar Stankovich, podrijetlom iz okolice Pazina, nijekao je svoje hrvatsko podrijetlo, ali je uz djela na talijanskom jeziku objavio i djela na hrvatskom jeziku.

Biskup Juraj Dobrila postao je znamenito ime u duhovnom, kulturnom pa i književnom životu Istre pokretanjem lista *Naša sloga* (1870.) i molitvenikom *Otče, budi volja tvoja* (1854.), knjigom s vjerojatno najviše izdanja u hrvatskoj književnosti.

Nakon Dobrile u Istri započinje novo doba snažna jačanja hrvatske nacionalne svijesti, s književnošću koja promiče i svoju društvenu i samobitnu estetsku funkciju u životu naroda i pojedinca. Početak hrvatskog narodnog preporoda (ilirskoga pokreta), ograničena dometa, u Istri se povezuje s imenom kanfanarskog župnika Petra Studenca, koji je surađivao i u *Danici*.

Većina istarskih hrvatskih autora toga doba podrijetlom je iz istarsko-kvarnerskoga, tj. liburnijskoga prostora koji je dugo jedini u Istri imao hrvatsku građansku tradiciju, a to su: Mate Bastian, također jedan od osnivača i urednika *Naše sloge*, Vjekoslav Spinčić, poznatiji kao političar, Antun Kalac koji piše uglavnom nabožnu poeziju i prozu, a poznatiji je niz njegovih budničkih soneta posvećenih Istri.

Eugen Kumičić najpoznatiji je i najpopularniji Istranin hrvatske književnosti XIX. st. Primorski i liburnijsko-istarski ambijent obrađivao je u djelima *Začuđeni svatovi*, *Sirota*, *Teodora*, a u ta je književna djela unio i prve dojmive opise mora u hrvatskoj književnosti.

Nacionalni prvak istarskih Hrvata Matko Laginja napisao je *Basne*, namijenjene hrvatskom puku u Istri, *Istarske pričice* i komediju *Šilo za ognjilo*, a veliku je zaslugu stekao izdavanjem *Hrvatskih narodnih pjesama što se pjevaju u Istri i kvarnerskih otocih*.

Zapadnu Istru u hrvatsku je književnost tematski uveo Ante Tentor.

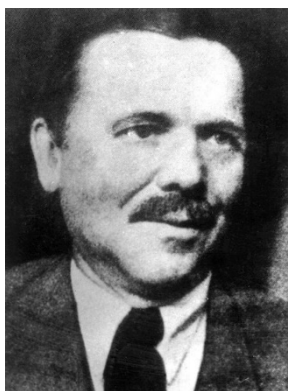
Veći dio opusa u XX. st. pripada Rikardu Kataliniću Jeretovu i Viktoru Caru Eminu. Katalinić Jeretov, poetski tradicionalist, ali i lirik, objavio je više zbirke pjesama, crtica i dr.

Viktor Car Emin naglašeno je nacionalno angažiran. Napisao je više romana s temom iz istarskog života te romansiranu kroniku *Danuncijadu*. Uređivao je dječji časopis *Mladi Istranin*, kasnije *Mladi Hrvat*.

Boraveći u Istri od 1903. do 1918. Vladimir Nazor napisao je vrijedan dio svojeg opusa: *Krvava košulja*, *Krvavi dani*, *Veli Jože*, *Istarske priče*, *Istarski gradovi* i dr.

Čakavski pjesnik i komediograf Drago Gervais jedan je od posljednjih Liburnjana koji su svoja djela uglavnom posvetili Istri. Objavio je zbirku antologijskih čakavskih pjesama *Čakavski stihovi*, a pisao je novele, humoreske i komedije iz suvremenoga života.

Najpoznatiji je hrvatski književnik iz Istre u XX. st. Mijo Mirković (pseudonim Mate Balota), autor *Dragog kamena*, jedne od najboljih dijalektalnih zbirki hrvatske književnosti koja sublimira povijest i sudbinu istarskih Hrvata, tematski i motivski povezujući težačko i urbano, socijalno i intimno te tradiciju i civilizaciju profita.

Za vrijeme talijanske okupacije nakon Prvog svjetskog rata i dolaskom fašizma hrvatski književnici iz Istre stvaraju uglavnom u Zagrebu, a dio ih se nakon Drugog svjetskog rata vratio u zavičaj.

Ta je plejada istarskih intelektualaca do sada nedovoljno vrednovana u našoj književnoj povijesti, a među njima se ističu: Tone Peruško, Tugomil Ujčić, Ante-Tone Modrušan i drugi.

Najsvestraniji hrvatski pisac iz Istre u drugoj pol. XX. st. jest Zvane Črnja, pjesnik, esejist, polemičar, kulturolog, feljtonist, dramatičar, osnivač Čakavskoga sabora (1969.) i pokretač izdanja *Istra kroz stoljeća* (1979.). Na arhaičnoj žminjskoj čakavici napisao je zbirke *Žminjski libar* i *Bezak na toware*.

Među suvremenim hrvatskim književnicima iz Istre, u matičnom tijeku nacionalne književnosti, okušavajući se u svim žanrovima te s Pulom kao kulturnim i književnim središtem, afirmirali su se mnogi autori: Milan Rakovac, pjesnik, esejist i romanopisac; Daniel Načinović, pjesnik, pripovjedač, esejist; Tomislav Milohanić, pripovjedač, pjesnik; Boris Biletić, književni kritičar, pjesnik, esejist; Edo Budiša, Ante Dabo, Rudolf Ujčić, Vlado Pernić, Drago Orlić, Nada Galant, Zdenka Višković, Tatjana Gromača i Evelina Rudan Kapec.

U proteklih pola stoljeća Pula i Istra imale su i svoje suvremene književne časopise: *Istarski borac*, *Ibor*, *Istarski mozaik* i *Istra*, danas *Nova Istra*.

Talijanska književnost

Talijansku književnost na istarskom poluotoku pratimo

od razdoblja humanizma. Književnost humanizma nastavlja se na latinske kulturne tekovine srednjega vijeka. Kopar je bio središte humanizma u Istri u razdoblju od 13. do 15. stoljeća. U tom se razdoblju ističu blaženi Monaldo iz Kopra, Santa dei Pelegrini, a u drugoj polovici 15. stoljeća liječnik Panfilo Castaldi, koji je otvorio i tiskaru.

U drugoj polovici 16. st. u Kopru se osnivaju učena društva, tzv. akademije (u humanističkoj i prosvjetiteljskoj Italiji, Istri, Dalmaciji i Dubrovniku, udruge intelektualaca koje povezuje njegovanje znanosti, kulture, umjetnosti.). To su: Accademia dei Desiosi i Accademia Palladia, u kojima se okupljaju i djeluju liječnici, pravnici, pisci, historiografi i svećenici, a među njima se ističu: Santorio Santorio, Girolamo Vida, Ottonello de Belli, Giulio de Belli i drugi.

U 17. stoljeću osniva se sve više akademija, posebice u sjevernoj Istri, gdje djeluju liječnici: Santorio Santorio i Pier Paolo Vergerio mlađi; odvjetnici: Orazio Fini i Marco Petronio Caldana di Pirano. U 18. stoljeću akademije postaju izvorištima prvo arkadijskoga, a potom prosvjetiteljskoga pjesništva. U to doba djeluje Gian Rinaldo Carli i njegova Accademia degli Operosi.

U 19. stoljeću u književnu se djelatnost sve više uključuje građanstvo, koje je prihvatilo promjene što ih je uvela Napoleonova vlast. Iz tog razdoblja treba spomenuti djela pjesnika Michelea Fachinettija u čijim pjesmama prevladava predromantičarski i romantičarski ugođaj, potom Antonio Bazzarini koji objavljuje enciklopedijsko djelo u 15 svezaka.

Krajem 19. i početkom 20. st. književna se djelatnost sve više razvija i u drugim istarskim mjestima u kojima djeluju glazbenici, lingvisti i pjesnici – u Oprtlju, Poreču, Rovinju, Svetvinčentu.

U XX. st. plodonosne su doticaje s talijanskom kulturom u prvih petnaest godina ostvarili pisci i pjesnici koji se vezuju za kraj XIX. stoljeća i iskustvo hermetizma. Između Prvog i Drugog svjetskog rata djelovali su pjesnici Lina Galli i Pier Antonio Quarantotti Gambini.

Tijekom velikih iseljeničkih kretanja stanovništva, nakon 1945. i 1947. godine, mnogi su intelektualci napustili Istru. Time su uvelike osiromašile i romanska i slavenska kultura te je nastala kulturna praznina. S druge strane granice, u Italiji, kao reakcija, nastaje tzv. književnost egzodusa. Takvo stanje traje sve do 1964. godine kada su, posredstvom Narodnog sveučilišta iz Trsta, obnovljene istarske veze s talijanskom kulturom. Dva razdoblja obilježavaju književnost na talijanskom jeziku u Istri u drugoj polovici XX. stoljeća: poslijeratno, koje traje do početka 1960. godine, i ono nakon toga.

Već je 1944. godine, tijekom NOP-a, u prvim brojevima lista *La Voce del popolo* objavljivana poezija na dijalektu, priče i pjesme u duhu onodobnih ideoloških smjernica i zahtjeva, ograničene tematike: dobrovoljan rad, sabirni logori, partizanska borba, agrarna reforma i sl.

Kao i u drugim književnostima, sjećanja na rat i progone središnje su književne teme istarskih autora u prvim poslijeratnim godinama u Italiji.

Na književno stvaralaštvo utjecao je ne samo odlazak ljudi iz Istre već i dolazak mladih ljevičara iz Italije koji su se uključili u škole, sredstva javnog priopćavanja i Talijansku dramu (Dramma Italiano). Istarskim su se Talijanima nametnula dva cilja: očuvanje kulturnog nasljeđa i stvaranje uvjeta za njegovo jačanje i afirmaciju.

Nakon osnutka talijanskih kulturnih društava i prestanka iseljavanja pokrenuta je djelatnost talijanskih zajednica (u razdoblju od 1949. do 1950. godine) u svim područjima umjetničkog, književnog i školskog života. Tada su u dnevniku *La Voce del popolo*, i u mnogim povremenicima koji su počeli izlaziti, objavljivana djela talijanskih pisaca i pjesnika.

Osnivaju se ustanove koje će potom presudno djelovati na talijansku kulturu u Istri:

1952. godine EDIT, 1963. godine Društvo pjesnika, pisaca i umjetnika, 1968. godine Centar za povijesna istraživanja u Rovinju, a utemeljen je književni časopis *La Battana*.

Na kraju 1950-ih i početkom 1960-ih javlja se novi naraštaj pjesnika među kojima se ističu: Vittorio Finderle ml., Giusto Curto, Alessandro Damiani, Nadia Vesnaver, te pripovjedači: Paolo Lettis, Giordano Paliaga, Oscar Sudoli i Valerio Zappia.

U Italiji šezdesetih godina 20. stoljeća počinje objavljivati Istranin Fulvio Tomizza, koji je rođen 1935. godine u Juricanima kraj Materade (Umag), a umro je u Trstu 1999. godine. Tomizza je književnik koji je u svojim romanima *Materada*, *La miglior vita*, *Il male viene dal Nord* prikazao pogranični slavenski i talijanski istarski mentalitet. Djela su mu prevedena i na hrvatski jezik, a dobitnik je brojnih nagrada za književnost. Književno djelo *La miglior vita* (nagrada *Strega*, hrvatski prijevod *Bolji život*) smatra se njegovim najboljim djelom, prevedeno je na deset jezika. Njegovo ime nose ulice u Trstu i Monfalconeu, jedna tršćanska osnovna škola, Zajednica Talijana u Umagu, međunarodni književni susreti (Forum Tomizza) te nagrada za poštivanje vrijednosti multikulturnog društva i ljudskih prava tršćanskog Lions kluba.

Među ostalim proznim piscima u Istri koji pišu na talijanskom jeziku ističu se: Ester Sardoz Barlessi, Nirvana Ferletta, Umberto Matteoni, Marco Apollonio, Fulvio Šuran i drugi.

Od sredine 1960-ih primjetan je procvat dijalektalnoga pjesništva na istromletačkom i istriotskom govoru u kojem se ističu pjesnici: Adelia Biasiol, Lidia Delton, Giusto Curto, Loredana Bogliun.

Dramska djela na talijanskom jeziku pisali su: Giuseppe Rota, Alessandro Damiani i Lucia Scher, a na istriotskom Giusto Curto, Giovanni , Antonio Pellizzer, Maria Balbi, Maria Burić, Boris Brussic, Miriana Pauletich.